

Els periodistes d'Esquerra

Josep Maria Casasús i Guri

Periodista, degà d'Estudis de Periodisme de la Universitat Pompeu Fabra

Resum. Els periodistes històrics d'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), militants del partit o vinculats a alguns dels seus corrents o faccions, aportaren valors d'innovació professional i d'ètica solidària a la premsa dels anys trenta del segle passat. La meua ponència se centra justament en un interpretació global de l'obra dels periodistes d'ERC que exerciren diverses modalitats de l'ofici fins el final de la guerra del 1936-1939.

Paraules clau: Periodistes militants · ERC · dona · ràdio

Una primera constatació de mètode és que l'estudi particular dels periodistes vinculats de manera estricta a ERC, no ha culminat encara en un treball exhaustiu, i per tant tampoc definitiu.

No hi ha un tractament específic d'aquests professionals ni de la seva obra en els grans estudis de referència com la tesi doctoral de Maria Dolors Ivern i Salvà¹, una recerca d'Estasiologia en la qual he pouat per a obtenir dades o constatar-les, ni en el treball d'Hemerografia descriptiva publicat per Joan Torrent i Rafael Tasis l'any 1966².

Jo mateix tampoc vaig incidir de manera sistemàtica en les adscripcions a partits polítics dels autors en el meus llibres generalistes sobre Periodística catalana.³

Sí que ho ha fet, en bona part, el doctor Francesc Canosa i Farran en un article novellament publicat a *Treballs de Comunicació*, revista acadèmica de la Societat Catalana de Comunicació, adscrita a l'Institut d'Estudis Catalans⁴

Quants i quantes periodistes hi havia vinculats o vinculades a ERC entre 1931 i 1939? Quins i quines eren militants, afiliats o simpatitzants? Quan temps va durar el seu vincle amb el partit, o quan s'hi van incorporar?

Aproximació a un primer catàleg

He limitat la llista als noms de les personalitats que semblen més rellevants per la qualitat del seu treball, per la seva projecció pública, o pel seu tarannà renovador durant el període comprés entre 1931 i 1939.

No arriben a la trentena llarga, incloent-hi gent d'adscripció dubtosa pel fet de treballar o col·laborar també en òrgans de l'òrbita del partit Acció Catalana.

Destaca davant de tots, Antoni Rovira i Virgili, la figura més eminent del periodisme polític i de l'articulisme esquerrà en general; seguit de professionals d'estils i especialitats tan diverses com Joan Alavedra, Rosa Maria Arquimbau, Lluís Aymamí i Baudina, Maria Dolors Bargalló, Xavier Benguerel, Vicenç Bernades, Aurora Bertrana, Just Cabot, Lluís Capdevila, Josep Carner i Ribalta, Lluís Companys, Pere Coromines, Marcel·lí Domingo, Agustí Esclasans, Josep Fontbernat, Josep Maria Francès, Sebastià Gasch, Maria Teresa Gibert, Domènec Guansé, Cèsar August Jordana, Josep Maria Lladó i Figueres, Paco Madrid, Josep Maria Massip, Jaume Miravittles, Anna Murià, Joan Puig i Ferrer, Vicenç Riera

¹ M. Dolors Ivern i Salvà: *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*. Dos volums. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1989.

² Joan Torrent i Rafael Tasis: *Història de la Premsa catalana*. Dos volums. Editorial Bruguera. Barcelona, 1966.

³ Josep Maria Casasús: *Periodística catalana comparada*. Editorial Pòrtic. Barcelona, 1993; Josep Maria Casasús: *Periodisme català comparat*. Edicions Proa, Barcelona, 1996.

⁴ Francesc Canosa i Farran: "Visibilitat i identitat: l'oftalmologia del periodisme català durant la República. Mirades reflexives dels periodistes" a *Treballs de Comunicació*. Número 24. Societat Catalana de Comunicació (Institut d'Estudis Catalans). Barcelona, juny de 2008.

i Llorca, Marià Rubió i Tudurí, Manuel Valldeperas, i Joaquim Ventalló.

Assaig d'ordenació sistemàtica

Podem explorar un aproximació divulgativa a les recerques sobre l'obra d'alguns d'aquests periodistes a partir d'unes propostes d'ordenació sistemàtica:

1. El periodisme com a plataforma d'acció política. La funció instrumental que respecte a la política té assignada el periodisme explica que sovintegin incursions incidentals a la professió, en els inicis d'una carrera de líder o com a activitat coadjuvant a l'acció de govern.

Hi ha un cas representatiu d'aquesta variant de l'exercici del periodisme. És el de Lluís Companys. S'inicià com articulista a la revista *Defensa Escolar*, però va publicar en molts altres periòdics, tal com ha assenyalat en els seus treballs el doctor Josep Maria Figueres⁵.

Anys després del seu inici com a articulista, Companys va exercir un periodisme intens i compromès: des de 1916 en el diari republicà *La Lucha*. Fou director del diari *La Humanitat* el 1931 fins que fou elegit president de Catalunya. De la seva consciència professional n'és una prova que l'any 1923 ingressés a l'Associació de la Premsa de Barcelona.

Tot i exercir la presidència de la Generalitat, intervenia en el diari *La Humanitat*, segons m'havia explicat Josep Maria Lladó i Figueres, director durant una etapa de la guerra.

Amb Josep Maria Lladó vaig mantenir llargues converses sobre el periodisme republicà. Molts diumenges venia a dinar a casa meua, a Sant Cugat. Un dia em va portar un plec de notes manuscrites per Lluís Companys en plena guerra. Eren les orientacions donades al director per confegir editorials a *La Humanitat*, orientacions que el president de Catalunya enviava a Josep Maria Lladó quan era al capdavant de la redacció del periòdic.

Aquesta experiència de compatibilitat entre exercici de la política i exercici del periodisme, que va practicar Companys i que ara escandalitzaria, havia estat una pràctica habitual i respectada des dels inicis de la història de la premsa fins ben entrat el segle XX.

El periodisme doctrinal, el periodisme d'opinió compromès amb una idea o una causa, havia estat hegemònic arreu durant tot el segle XIX i fins ben entrat el segle XX en algunes cultures professionals com la nostra.

Era la mena de periodisme més respectat, encara que ara sembli una paradoxa. Era el periodisme per antonomàsia. Era el periodisme per excel·lència fins que entrarem en l'era del periodisme informatiu entès com a cultura professional predominant i de prestigi. S'entrava en l'era de la prevalença de les notícies i de l'anomenada objectivitat. Líders de l'esquerra, com Lluís Companys, i de la dreta, com Enric Prat de la Riba, dirigirien ensem diaris, partits i governs.

Aquesta compatibilitat entre dues dedicacions, comuna aleshores a totes les tendències ideològiques, abastà també a periodistes esquerrans amb responsabilitats no tan rellevants.

Hi ha casos destacats en compatibilitats menors entre política i periodisme. El de Joan Alavedra, comentarista diari a la ràdio i alhora secretari del president Macià. El de Paco Madrid, secretari de Carlos Esplà, i durant un temps també de Lluís Companys. El de Jaume Miravittles, comissari general de Propaganda de la Generalitat i cronista incidental de guerra quan visitava els fronts (com ho va fer en la sèrie "Catalans a Madrid"). El de Josep Maria Massip, director del diari *La Humanitat*, antic cap de l'Oficina de Premsa dels primers temps de la Generalitat republicana, i suposat redactor de la famosa proclama de Lluís Companys del 6 d'Octubre de 1934 en favor de l'Estat Català de la República Federal Espanyola. El de Josep Fontbernat, primer director general de Radiodifusió de la Generalitat de Catalunya, nomenat el juliol de 1936, i després durant uns anys comentarista a Ràdio Andorra.

El grau de professionalitat l'hem de ponderar també des d'un altre punt de vista. No podem posar en una nòmina de periodistes d'Esquerra Republicana en diversos diaris del partit, persones que hi col·laboraven de manera esparsa com Antoni Maria Sbert, Pere Corominas, Ventura Gassol, Carles Pi i Sunyer, o Josep Dencàs. Seria abusi qualificar-los de periodistes. Tampoc ho era Josep Fontbernat abans de la guerra.

2. Contribució a la incorporació de la dona al periodisme. Les periodistes d'Esquerra Republicana formaven el grup més nombrós de dones que s'incorporaren a les tasques periodístiques en els anys 30. Era un símptoma

⁵ Josep Maria Figueres: *Lluís Companys, diputat per Sabadell*. Rúbrica Editorial, El Prat de Llobregat, 2003.

remarcable de modernitat en una professió dominada fins aleshores, i arreu, pels homes.

En aquest sentit hi ha els casos significatius de Rosa Maria Arquimbau, Maria Teresa Gibert, Anna Murià, Aurora Bertrana, Maria Dolors Bargalló, totes elles militants actives en la Secció Femenina del partit, i alhora professionals al costat d'altres figures capdavanteres, situades en posicions nacionalistes d'esquerra liberal, que excel·lien en la premsa d'aquell temps i que no estaven enquadrades en cap formació política, com eren les catalanes Irene Polo, Mercè Rodoreda, i la gallega Maria Luz Morales.

Entre les periodistes afiliades a Esquerra Republicana cal destacar a Aurora Bertrana per la seva vocació cosmopolita, materialitzada en els seus viatges a unes illes aleshores exòtiques del Pacífic (els seus reportatges sobre Tahití, referenciats en la tesi doctoral de l'actual conseller de Cultura, Joan Manuel Tresserras⁶), i també al nord d'Àfrica, experiències que es projectaren en els seus llibres.

L'atracció de lectures i lectors pels indrets aleshores encara poc visitats per la gent de Catalunya la satisfia també en aquell temps Nicolau Maria Rubió i Tudurí, agosarat expedicionari pel desert de Sàhara i caçador de besties grosses a l'Àfrica tropical, no enquadrat en cap partit però proper a la sensibilitat catalanista de centre-esquerra i germà de Marià Rubió i Tudurí, periodista destacat d'ERC fins que va esclatar la guerra.

3. Aportacions a noves temàtiques. Un tret genuí dels periodistes d'Esquerra foren les aportacions a la catalanització i a la dignificació del periodisme esportiu.

El periodisme especialitzat en aquesta matèria va assolir una brillant maduresa en els anys de la Generalitat republicana amb experiències rellevants per la qualitat tècnica del seu tractament informatiu o per l'estil de redacció emprat.

En aquest camp destacaren periodistes d'ERC com Vicenç Bernades, Joaquim Ventalló i Xavier Regàs, en futbol, o propers a la sensibilitat d'aquest partit, com en el cas de Antoni Vilà "Crítias" amb el seu tractament intel·ligent, i acurat en l'estil, dels combats de boxa; i en els inicis de la seva carrera el cas de Lluís Aymamí i Baudina, el gran reporter del Sis d'Octubre, autor del llibre més remarcable sobre aquells esdeveniments infaustes, l'intitulat "El 6 d'Octubre tal com jo l'he vist".

4. Experiències pioneres en el periodisme radiofònic. El creixement de la ràdio com a suport periodístic rep en aquells anys d'entreguerres una formidable embranzida amb les aportacions de destacats professionals que militaven a Esquerra Republicana de Catalunya.

És el cas de Joan Alavedra, a Ràdio Barcelona, amb la seva secció diària d'opinió intitulada "El fet del dia"; i el de Joaquim Ventalló, autor de la primera transmissió radiofònica de futbol l'any 1928.

A banda de la seva funció informativa, la ràdio com a mitjà de comunicació social excel·lí en aquells anys per les seves iniciatives en altres camps com, de manera òbvia, la música.

Aquesta dimensió del nou mitjà explica en part que el primer director general de Radiodifusió a Catalunya, nomenat per la Generalitat en els primers anys de la guerra, fos el músic Josep Fontbernat, destacat membre d'Estat Català, formació integrada a Esquerra Republicana. En el seu exili andorrà Fontbernat va conrear també l'articulisme cultural en una línia que ja havia temptejat en els anys 30.

5. Noves formes periodístiques. La premsa catalana de la segona meitat del decenni dels 30 es renovà significativament, potser per efecte de la irrupció del mitjà radiofònic.

S'introduïren models de diari popular, atent a la immediatesa, com fou el cas del vespertí *Ultima Hora*, dirigit per Josep Maria Massip, militant d'Esquerra, qui va saber atreure cap a Barcelona a un periodista català que s'havia format a Nova York, com era Josep Escuder, arrel·lertat, per cert, en posicions ideològiques situades més a l'esquerra.

El periodista Josep Maria Massip va tenir un paper rellevant, altrament, en el cercle més influent de l'entorn de Lluís Companys, fins el punt de ser-li atribuïda l'autoria del discurs que el president va pronunciar a les 8 del vespre del Sis d'Octubre des del balcó del Palau de la Generalitat proclamant l'Estat Català de la República Federal espanyola.

6. Una escola de periodisme internacional. La personalitat periodística més rellevant, vinculada a Esquerra Republicana de Catalunya fou, no cal dir, Antoni Rovira i Virgili.

⁶ Joan Manuel Tresserras: *D'Ací D'Allà. Aparador de la modernitat (1918-1936)*. Llibres de l'Índex, Barcelona, 1993.

Rovira i Virgili fou el més modern dels grans articulistes de la premsa catalana fins el 1939, i el millor dels comentaristes polítics catalans contemporanis.

El seu articulisme superava la prosa massa elaborada, i per tant de composició lenta, dels grans clàssics catalans en aquestes modalitats argumentatives (Jaume Balmes, Joan Mañé i Flaquer, Valentí Almirall, Joan Maragall, Gabriel Alomar) i les solucions col·loquials, esbatanades, no gaire acurades, d'algunes figures de la periodística doctrinal d'esquerres com Marcel·lí Domingo, Felipe Aláiz, Alardo Prats, Angel Samblancat, Eusebi Carbó, o Joan Peiró.

La periodística d'Antoni Rovira i Virgili tenia un capteniment més professional. El periodisme fou la seva ocupació principal. La premsa era el seu lloc de treball, tot i les seves ambicions polítiques, frustrades per una sordesa galopant.

Va fundar i dirigir periòdics (*La Nació*, *Revista de Catalunya*, *La Nau*) i fou redactor a *El Poble Català*, *La Publicitat* i *La Humanitat*.

Conreà els diversos gèneres d'opinió, i va reeixir com a editorialista de política interior en les diverses publicacions on va treballar.

Però va excel·lir de manera remarcable en el seu temps com a expert en política internacional, una especialitat que aleshores requeria un enginy extraordinari a causa de l'escassetat de fonts informatives.

El Rovira i Virgili internacionalista començava a fer escola entre els periodistes més joves d'Esquerra Republicana, la carrera professional dels quals la guerra va esgarrar: Jaume Miravittles i Josep Maria Massip.

Tots dos continuaren relacionats amb la política internacional des dels Estats Units d'Amèrica després de la guerra del 36.

Miravittles, en retornar a Barcelona fou comentarista en el *Tele/Expres* dirigit per Manuel Ibáñez Escofet.

Jospe Maria Massip, després d'una turbulenta estada a Filipines, on va dirigir un diari (*El Debate*) i on fou empresonat pels japonesos quan envaiaren les illes, exercí de corresponsal a Washington per al *Diario de Barcelona* i per l'*ABC* de Madrid.

7. El cànon de Domènec Guansé. En el transcurs d'una estada molt recent a Santiago de Xile m'ha estat avinent fer

unes exploracions de recerca en els arxius del Centre Català d'aquella capital americana.

Un dels textos que vaig examinar fou l'article dedicat al periodisme català i publicat l'agost de 1942 a la revista mensual *Germanor* per Domènec Guansé⁷, un dels fundadors el 1930 d'Acció Republicana de Catalunya (partit integrat a ERC).

Aquest article és, en bona mesura, un dels primers canons de Periodística catalana moderna als quals he tingut accés, pel fet que el del doctor Josep Maria Miquel i Vergés⁸ abasta només el període del segle XIX dominat pel periodisme doctrinal pre-modern.

El cànon de Guansé inclou, és clar, periodistes de totes les tendències, tot i que les tensions extremes de l'ensulsiada del 1936 podien esbiaixar la seva crítica. No fou així. El seu és un cànon imparcial.

Pel que fa als professionals vinculats a ERC, Guansé situa al capdavant, no cal dir, a Antoni Rovira i Virgili, de qui diu, com aportació original, que havia estat valorat de manera positiva per periodistes forans com era el cas del castellà Eduardo Gómez de Baquero "Andrenio", una de les grans figures de l'articulisme espanyol d'entreguerres.

Domènec Guansé destacà com a professionals dotats per al reportatge, el gènere més característic de la modernització de la premsa, a Lluís Aymamí i Baudina, Joaquim Ventalló, i Vicenç Bernades.

Pel que fa a cronistes remarcà les peces breus de Xavier Benguerel; i les cròniques "vives", les observacions de carrer, de Cèsar August Jordana, ambdós en el *Meridià* de la guerra.

Com a crítics i articulistes esmentà l'obra periodística d'Agustí Esclasans; l'esperit "parisenc passat per la Rambla" de Paco Madrid; la prosa concisa i sense matisos de Sebastià Gasch; la tasca de rebotiga de redacció que duia a terme Just Cabot.

En el seu article canònic publicat a l'exili, Domènec Guansé esmenta dos casos especials. El de Manuel Valdeperas a qui identifica com a assessor de Víctor Colomer, cap de Cultura del Partit Socialista Unificat de Catalunya, per tant

⁷ Domènec Guansé: "El periodisme a Catalunya", dins de *Germanor* (Revista dels catalans de Xile), Any XXX, número 471, Centre Català, Santiago de Xile, agost de 1942.

⁸ Josep Maria Miquel i Vergés: *La premsa catalana del vuit-cents*. Dos volums. Editorial Barcino, Barcelona, 1937.

en el període de la guerra. I el de Josep Maria Massip, a qui blasma perquè “acabà passant-se a l'enemic”, i per dirigir a la Filipines dels anys 40 un diari feixista, feina en la qual l'enxamparen els japonesos, per cert.

Unes observacions finals

Em cal fer unes remarques personals per a matisar aspectes de la meva ponència.

Una d'elles són els errors de perspectiva que ha pogut suposar identificar aquest esbart de periodistes com a persones vinculades a Esquerra Republicana de Catalunya, sobretot entre aquells que foren avaluats per Domènec Guansé.

Alguns no eren militants d'ERC, però n'eren propers (Sebastià Gasch, Irene Polo, Andreu Avel·lí Artís Tomàs “Sempronio”, redactor a *L'Opinió* i *Ultima Hora*); d'altres

si ho eren s'aproparen al PSUC durant la guerra (Lluís Aymamí i Baudina, Manuel Valldeperas); d'altres els podem arreglar en els àmbits d'influència d'Acció

Catalana (Claudi Ametlla, Just Cabot, Carles Sentís, Rafael Tasis i Rossend Llates, als qual no he esmentat, tanmateix, però també Agustí Esclasans).

En el període de la Generalitat republicana és ben cert que l'exercici d'un professionalisme intens i modern començava a distanciar del partidisme a joves periodistes innovadors, amb la carrera estroncada per la guerra, com fou el cas de Domènec de Bellmunt (Domènec Pallerola), de qui ha sortit va poc un aplec dels seus reportatges, editat per Francesc Canosa⁹; i l'altre és el dissortat Josep Maria Planes, a qui tant Domènec Guansé l'any 1942, com Josep Maria Cadena l'any l'any 1970¹⁰ o com jo mateix l'any 1986¹¹ vàrem canonitzar, i a qui Jordi Finestres ha dedicat un estudi molt remarcable¹².

⁹ Domènec de Bellmunt: *La Barcelona pecadora*. Edició de Francesc Canosa. A Contra Vent Editors, Barcelona, 2009.

¹⁰ Josep Maria Cadena: “Josep Maria Planes, director d'El Be Negre”, dins de *Diario de Barcelona*, 4 d'octubre de 1970.

¹¹ Josep Maria Casasús: *Lliçons de periodisme en Josep Pla*. Editorial Destino, Barcelona, 1986.

¹² Jordi Finestres: *Josep Maria Planes (1907-1936). Memòria d'un periodista assassinat*. Col·legi de Periodistes de Catalunya, Barcelona, 1998.